

5616

9(47.925)

LN-46

Electricity
1908

36
92
3-46

9 (47.925)
3-46

Վ Ս Ե Մ Ա Յ Ո Ւ Ք

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՓԱՇԱ ՍԱԳԸԶԼԵԱՆ

Ն Ա Խ Ա Ր Ա Ր

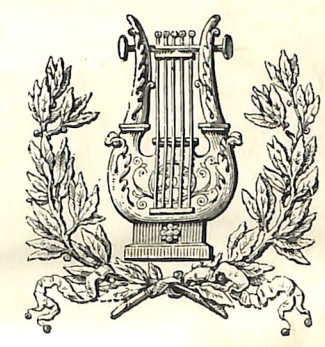
ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԳԱՆՁՈՒՆ

Գ Ր Ե Յ

Հ. ՍԱՀԱԿ ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

21615 2

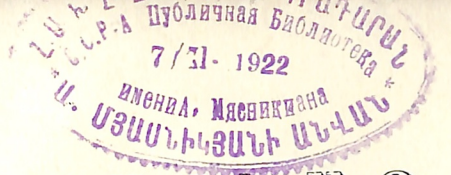
ՎԵՆԵՏԻԿ — Ս. ՂԱԶԱՐ

1908

13485

9(4792)

10-46

ՊԵՐՃԱՊԱՅԾԱՌ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՓԱՇԱ ՍԱԳՐՁ

ՆԱԽԱՐԱՐ ԿԱՅՍ. ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԳԱՆՁՈՒՆ

Հոյակապ մարդու մը դիմացն ենք, որուն կենսագրական ուրուագիծը ճանչնալ պարտի իր Տոհմը, որ կրնայ պարծենալ իրեն ուրիշ մեծ ծնունդներով, որոնց ճակատներուն վրայ կը դրոշմէ իր վաղեմի՝ բայց միշտ առոյգ նկարագիրը:

Շրջանը զոր ապրեցաւ՝ հոծ է բազմապիսի յեղաշրջումներով, և պատմութիւնը կ'արձանագրէ իր էջերուն մէջ անոր կեանքի հետ կապ ունեցող դէպքերը՝ աստիճանաւորուած մէկմէկէ աւելի փառաւոր պաշտօններով:

Սագրգի խանձարուրքն եղան վոսփորի ափերը: Ծնաւ 1836 մարտին. գերդաստանը կը պատկանէր այն ազնուատոհմ ճիւղերուն՝ որոնք իրենց դարաւոր հաւատարմական զգացումներովը ձեռք բերած էին նախանձելի դիրք մը՝ արժանանալով Օսմանեան մեծագոր պետութեան գնահատման ու վարձատրութեան, և որ միանգամայն մասնաւոր սէր մը, գուրգուրանք մը կը տածէին իրենց մայրենի լեզուն, մատենագրութեան և իրաւունքներուն:

Դեռ ծաղկատի, և ի բնէ ուսումնասէր՝ խոյս կու տար այն ամէն բանէ՝ որ մանուկ հասակին հետ աղերս ունէին: Բան մը կար այն ժամանակներուն մէջ, գաղտնիք մը, որ ամէն հայու մէջ կը խօսէր տարբեր լեզուով մը, կ'ոգեւորէր անոր գաղափարները և կը գծէր անոր առջեւ պատուաւոր դիրք մը ընդգրկելու բոլոր միջոցները:

Եթէ կէս դար ետ երթանք, պիտի տեսնենք որ Հայ ազգին մէջ չկայ գրեթէ վարժարան մը, ուր ուսման ծարաւով պապակող հայ մանկտին կարենար իր յագուրդը գտնել: Վենետիկի Միսիթարեանք,

պանդուխտ հողի վրայ կայնած, երբ մէկ կողմէն ձեռք կ'երկնցնէին մայրենի աղճատուած լեզուն տալու իր նախկին փայլը, իրենց կը վիճակէր նաեւ առաջին հիմերը դնել, Եւրոպիոյ ամենէն զարգացեալ միջավայրին մէջ, բարձրագոյն վարժարանի մը, ուր յաջորդեցին մէկմէկու՝ երեւելի տոհմիկ սերունդները, որոնք ընդերկար փայլեցան հայ կեանքի հորիզոնին վրայ:

Փոքրիկն Յովհաննու ուշը յառած էր դէպ ի փարիզ, տիեզերական եռուզեռի ուստանը, ուր հաստատուած էր Մուրատեան վարժարանը, և զոր կը վարէր Վենետիկի Միսիթարեանց Միաբանութիւնը: Խանդակաթ ծնողքը հակառակեցան ի սկզբան անոր կանխահաս ձկնորսներուն, և չուզեցին որ օտարանայ ան հայրենի յարկէն՝ որուն միակ միսիթարութիւնն ու հրճուանքն էր: Բայց ո՞վ կրնար դիմադրել գիտակից խանդի մը, որ օրըստօրէ կը ծաւալէր և կը բորբոքուէր այդ մատղաշ մանկան սրտին մէջ: Յամին 1846, հազիւ տասը տարեկան, բաժնուեցաւ ծնողական քնքուշ զբոհէն, և աչքերը յոյսերու վրան՝ կը թողուր իր ծննդավայրը՝ կրկին վերադառնալու համար հոն մտաց բարեմասնութիւններով օժտուած: Մուրատեան վարժարանը իր ծոցին մէջ այդ շրջանին հիւրասիրած էր բաւական թուով պոլսաբնակ ուշիմ պատանիներ՝ որոնք յետոյ ծանօթ դէմքեր դարձան հրապարակի վրայ՝ իբր պետական մարդիկ, զրազէտներ, բանաստեղծներ, փաստաբաններ, ճարտարապետներ, բժիշկներ, գեղարուեստագէտներ եւն:

Սակաւ ժամանակի մէջ, Սագրգ իր

2004

լուրջ կենցաղով համակրելի դարձաւ իր դաստիարակաց և ուսուցչաց : Յաճախ փախուստ կու տար խաղերէ ու մանկական զբօսանքներէ, իր միակ զուարճութիւնը փնտռելով զրքերու և գիտական թերթերու մէջ: Հեզահամբոյր էր նա, ծանրաբարոյ, սակաւախօս, խոհուն և տաղանդաւոր: Իր ազնուական ու կիրթ բնավորութեամբը և իր արտաքոյ կարգի ընդունակութեամբը դուրս կը ցատքէր իր դասընկերներուն մէջ, որոնք միշտ հիացմամբ խօսած են ու կը խօսին իր վրայ: Թէ ինչպիսի նշանաւոր անձանց խումբ մը պատեր էր զփոքրիկն Յովհաննէս, բաւական է յիշել հոս մի և նոյն յարկին ներքեւ բնակող իր քանի մը դասընկերաց անունները, Յակովբոս Չամչեան, Մատթէոս Մամուրեան, Տիգրան Փէշտիմալճեան փաշա, Թովմաս Խսպեան, Մարկոս Աղաբէկեան, Յովսէփ Մնացաւանեան, Կոմիտաս Մինասեան և Յովսէփ Մելգոն Խան, որ իր տաղանդին և փայլուն ձիրքերուն շնորհիւ՝ կը վայելէ այսօր պարսից արքաներուն վստահութիւնը ու յարգանքը. և Եւրոպիոյ երկու մեծ քաղաքներու՝ Վիեննայի ու Հոլմսայ մէջ՝ դեսպանի ամենափափուկ պաշտօնը կը վարէ և ի յարգանս իր մատուցած կարեւոր ծառայութեանց՝ երախտապարտ Պարսկաստանն իր արձանը կանգնած է:

Ոչ միայն իր ընկերաց սիրելի ու յարգելի էր Սազըզ, այլ նա և իր դաստիարակ վարդապետներուն համարումն ու վստահութիւնը լիովին շահած էր: Իր մեծագոյն բախտն եղաւ Հ. Գարրիէլ վ. Այվազովսքիի պէս հանճարեղ և բանիբուն դաստիարակ մ'ունենալը, որ խնամոտ դաստիարակութիւն տուաւ իրեն, տոգորելով իր մէջ ապագայ կենաց փայլուն յաջողութեան սերմերը: Հանդիպած չեմ երբեք իր սաներէն մէկուն՝ որ այդ վերին աստիճանի յարգուած ու սիրուած դաստիարակին անունը լսածին պէս՝ խոր հառաչանքով մը չփղձկի, չարտասուէ, զի ամենէն հեշտին և ամենէն դառն յիշատակներով կը թրթռայ իր պատկերը մտաց մէջ: Սազըզի իննամեայ դպրոցական շրջանը գովեստից հիւ-

սուածք մ'եղած է: Միշտ առաջին մրցանակը կը ստանար բարի վարուց, հայերէնի, գաղղիերէնի, անգղիերէնի, թուրքերէնի, իմաստասիրութեան, իրաւագիտութեան, ճարտասանութեան, քաղաքական տնտեսագիտութեան, ընդհ. պատմութեան, նկարչութեան և ի մասնաւորի՝ դիմագծութեան մէջ: Այնպիսի փափուկ ձեռք ունէր, որ իր գաղղիացի նշանաւոր ուսուցիչն իր մասնաւոր գուրգուրանաց առարկայ ըրեր էր զինքը՝ ըսելով. «Տղաս, դու Ռաֆայէլ պիտի ըլլաս»:

Դպրոցաւարտի վերջի քննութեան՝ արժանանալով առաջին մրցանակի և դափնեպսակով զարգարուելով՝ իր սիրասուն ծնողաց ու դաստիարակաց յոյսերը իրականացուց:

Մտաւորական հարուստ պաշարով առլի՝ վերադարձաւ պատմական Բիւզանդիոնն, ուր արդէն նոյն կրթական յարկէն վերադարձող իր երէց ընկերակիցները շնորհիւ իրենց մտաւոր բարձր կարողութեանց և գործելու ճարպիկ եղանակովը Օսմանեան Գահուն օգտակար հանդիսանալով՝ կարեւոր պաշտօններու գլուխ կը գտնուէին:

Օսմանեան դեսպանները, որ ամենամեծ հաճոյքով կ'երթային Նախագահ բազմելու Մուրատեան վարժարանի մրցանակաբաշխութեանց հանդէսներուն, կը փութային իրենց գոհունակութիւնը յայտնելու Վեհ. Սուլթաններուն, հրաւիրելով անոնց ուշադրութիւնը Միլիթարեանց վրայ, որոնք հայ պատանւոյն մէջ այնքան անջնջելի կը դրոշմէին Ազգին ու պետութեան նշանաւոր գործիչներ ըլլալու գաղտնիքը:

Սազըզ իր ազնիւ կրթութեամբ և խուհական լրջութեամբ յաջողեցաւ սակաւ ժամանակի մէջ ամրապնդել իր բոլորտիրը գծուած պատկառելի շրջանակը, և շատ կանուխէն, 1856 Յունիսի, կոչուեցաւ պաշտօնավարելու Բ. Դրան Արաքիւն գործոց Նախարարութեան դիւանին մէջ, (Հարձիէի Թերճիմէ օտաւը), ուր Յովհաննէս էֆ.ին երեւան բերաւ ուղղամտութիւն և վարչական մարդու մը կարեւոր ձիրքերը. իր մատուցած օգտաշատ ծառայութիւններն

գնահատուելով՝ 1863ին կարգուեցաւ Վեհ. խաւեսուչ Մամրոյ (Մաթպատթ Միւտիւրի): 1860ին ընտրուեցաւ Պետական Խորհրդոյ քարտուշար (Շուրայի տէօվէթի պաշ քեսաթիպ): 1871ին Քարապետապետութեան վեցերորդ շրջանի (Պէյօղլուի և Ղալաթիոյ) Նախագահ անուանեցաւ, և հետեւեալ տարին 1872ին՝ Առեւտրական Նախարարութեան Խորհրդական (Միւսթէշար): Ամէն պաշտօն, զոր կը վարէր խղճամիտ փափկանկատութեամբ, շքոյ աստիճան մը կը կազմէր դեռ աւելի վերեր թեւակոխելու: 1875ին եղաւ Նախագահ վերաքննիչ տեսերի, առեւտրական դատարանի (Cour d'appel, section commerciale), և յաջորդ տարին 1876ին՝ Կրթական Նախարարութեան Խորհրդական (Մէարիֆ Նէզարէթի Միւսթէշար):

Որչափ որ այդպիսի բարձր ու փառաւոր պաշտօններու հոգն ու պատասխանատուութիւնը կը ծանրանար իր վրայ՝ ալ աւելի իր ուժերը կը կրկնապատկուէին, կ'ուճանային, և կ'արդարացնէր իր վրայ դրուած յոյսերը: Միլիթի վարժարանին մէջ պաշտօնավարեց իբր քաղաքական տընտեսագիտութեան և վարչութեան ուսուցիչ: Մինչեւ այս ատեն, Յովհաննէս էֆ.ի համբաւը տարածուած էր միայն բարձր դասակարգի անձանց մէջ, իր համբաւը այդ վարժարանին մէջ աւելի ժողովրդական եղաւ և համակրանաց ահազին հոսանք մ'առաջ բերաւ: Իր անմիջական խնամոց ներքեւ կրթուած ու զարգացած բազմաթիւ աշակերտները, որոնք այսօր իրենց արժանեաց ու կարողութեանց շնորհիւ մեծամեծ պաշտօններու վրայ կը գտնուին և կը վայելեն անյողողող վստահութիւն, մէկ մէկ գրաւական են իր աչքի զարնող կարողութեանց: Այս միջոցիս, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ (Իւմի սէրվէթ) խորագրով հրատարակած է թուրքերէն լեզուաւ ընտիր և ընդարձակ հատոր մը, ուր խտացած կը տեսնուի թուրքերէն լեզուի վրայ ունեցած իր մեծ հմտութիւնը, իմաստնութիւնը և գրելու կուռ ոճը: Այս գրուածքը շատ յարգի է թուրք նշանաւոր

գրագէտներու քով և համբաւաւոր Հոճաներ կ'ըսեն՝ Թէ այդպիսի գրիչ մը հազուագիւտ է իրենց մէջ: Վեհ. Սուլթան եւս այնչափ ախորժած և գնահատած է այդ գիրքը՝ որ իր գրասեղանէն չի բաժնէր զայն: Յօրինած է նաեւ ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԳԵՂԵՑԻԿ ԳՊՐՈՒԹԵԱՆՅ անունով գիրք մը՝ նոյնպէս թուրքերէն լեզուաւ՝ գեղարուեստից վարժարանին մէջ իր դասաւանդութեանց առթիւ: 1878ին երկրորդ անգամ կարգուեցաւ պետական Խորհրդոյ անդամ (Շուրայի տէօվէթի), և հետեւեալ տարին 1879ին՝ համարակառքեան դիւանին ղեղաւոր գործակալ (proc. gén.): 17 տարի շարունակ հաւատարմաբար ծառայելով՝ 1896ին՝ պետական Խորհրդոյ Քարապետական Ժողով անդամ (Շուրայի տէօվէթի Միլիթի տայիլթեսի) կարգուեցաւ, և այդ պաշտօնը վարեց մինչեւ 1897: Երբ վսեմ. Միքայէլ Փորթուգալ փաշա, Վեհ. Սուլթանին Անճախան Գանձուն Նախարարը, որ նոյնպէս Մուրատեան վարժարանի պատուաւոր և յաջողագոյն աշակերտներէն մին էր, տարածած վախճանեցաւ իր առոյգ հասակին մէջ, թողլով իր ետեւ մեծ պարագայ մը, Յովհաննէս էֆ. Սազըզ իր բոլոր պաշտօնավարութեանց միջոցներուն ցոյց տուած աջողակ և հաւատարիմ գործունէութեամբն ոչ միայն պետութեան բարձրաստիճան անձնաւորութեանց յարգանաց առարկայ դարձեր էր, այլ նաեւ Վեհ. Սուլթանին ամենամեծ համարման արժանացաւ, որ անմիջապէս զայն կոչեց իր Անճախան Գանձուն Նախարարութեան կարեւոր պաշտօնին (1897), պաշտօն մը որ փափկանկատութեան հետ կը պահանջէ նաեւ հազուագիւտ յատկութիւններ և ձիրքեր: Որչափ որ ինքը հետամուտ էր ըլլար պատուոյ և աստիճանի, այլ ընդհակառակն կը փախչէր անոնցմէ, անոնք միշտ իր ետեւէն կը վագէին ու կը հասնէին: Վեհ. Սուլթանը իր խորագինն ու շաղրուկէնէն չի վրիպեցնելով անոր բարձր արժանիքը, անցեալ ամսուն կայսերական իրատէով շնորհեց անոր վեղիքաւոր և մենաբարձր աստիճանը, և այս պարագան

ուրախութեամբ ու գոհունակութեամբ լեցուց Վսեմ. փաշային բազմաթիւ բարեկամներն ու համակիրները: Նորին Վսեմութիւնը զանազան առիթներով արժանացած է կայսերական բարձր գնահատման և ընդունած է Ա. Մէծիտիէի ականակուռ, Ա. Օսմանիէի ականակուռ, Լիազաթ ոսկի շքադրամ, Իֆթիխար ականակուռ և ուրիշ տէրութեանց բազմաթիւ շքանշաններ:

Վսեմ. Յովհաննէս Սազըզ պէտք չէ նկատել իբր միայն պետական մարդ, այլ նաեւ տաղանդաւոր գրիչ և համբաւեալ լեզուագէտ: Ի տղայ տիոց սիրող և մշակող եղած էր մեր նախնեաց լեզուին և գրականութեան և մինչեւ ցայսօր այդ գրական պատուաբեր ասպարէզը չենք կրնար անջատել իր քաղաքական գործունեայ կեանքէն: Մեր հին լեզուին այնքան տիրացած էր՝ որչափ նորին: Իր հայերէնի կարող և բազմահմուտ ուսուցիչը, Հ. Գաբրիէլ վրդ. Այվազովսքի, իր յաջող աշակերտին գրաբարի ճոխ և գեղեցկահիւս նրբութիւններն հաղորդելէն զատ՝ իր ծանօթ քերթողական խանդէն կայծեր դրեր էր անոր մէջ, որոնց իբր ապացոյց՝ ի միջի այլոց՝ կ'արտատպենք հոս 1850 տարւոյ «Բազմավէպ»ին մէջ տպուած իր մէկ գողտրիկ ոտանաւորը, դպրոցական երկրորդ տարեշրջանին գրուած. հետու ծնողական գգուանքէ ու խանդադատանքէն՝ մտաց մէջ կ'օրօրուէր սիրակաթ մօրը աւուշ մեղեդիներու յանկերգը:

ՄԱՅՐ ԵՒ ՄԱՆԿԻԿ

Գեղեցկահիւս յորրանի
Նընջէր մանուկ գեղանի.
Մօր քո միակ յոյս չըքնաղ
Նընջեա մանկիկդ ընդ ծիծաղ:

Մայրն առ նովաւ գըլխակոր
Երնօտ ի ծղիսըն յենոյր.
Եւ հիանայր իբր ի կախ
Նընջէր մանկիկն ընդ ծիծաղ:

Յառեալ դիտէր սիրասուր
Հայեցուածով յորդին իւր.
Դիտէր ժըպտէր մայրն ուրախ
Նընջէր մանկիկն ընդ ծիծաղ:

Եւ ի շրթանց թուցեալ սէր
Որ ի սըրտին կայր՝ ասէր.
Նընջեա քաղցրիկ՝ քաղցր ի քուն
Անքուն գուարթնոց ի հանգոյն:

Զինչ հատուցից ո՛վ Աստուած,
Ընդ պարգեւիդ գերապանծ.
Քեզ նըւերեմ զիմ մանկիկ,
Այլ դու նընջեա աստ այժմիկ:

Ո՛հ, քեզ, զհայցուած քո, ո՛վ կին,
Տարան հրեշտակք ի յերկին,
Եւ քաղցրացաւ ձօնիդ յոյժ,
Այլ քեզ մանկիկ նինջդ անոյշ:

Յայնժամ՝ սրովբէ լուսալից
Իջեալ անդէն ի յերկնից՝
Մերձ ի յորրանն հասանէ.
Զի՞ խնդրես, ո՞ սերովբէ:

« Մանուկդ որ ինձ նըմանիս
Ասէր, օ՛ն եկ դու ընդ իս,
Եկ և ընդ քեզ համազոյգ
Մինչեւ յերկինքս թռիցուք:

Զաշխարհ, ըզցաւս թող ի բաց,
Քանզի ի թիւս հրեշտակաց
Պիտի մանկիկ մի յերկին,
Ե՛կ և լըցցես ըզթերին »:

Եւ զծիւնափայլն իւր ըզթեւս
Շարժեալ հրեշտակն ըզթեթեւս,
Թըռեաւ... ո՞ մայր, ո՞հ, եղուկ
Վա՛հ քեզ, մեռաւ քո մանուկ:

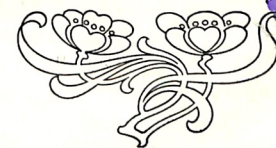
Այս որչափ սիրոյ կիրք, բառերու որպիսի՝ ճաշակաւոր ընտրութիւն, ինչքան ճոխութիւն յանգերու, և որքան գորովալից շեշտեր խանդակաթ մօրն՝ մանկիկին սնարին մօտ կայնած: Մայր մ'ըլլալու էր կարենալ զգալու համար այդքան խանդադատանք և գորով: Պաճուճուած ի մաստ մը չկայ հոն, պարզ սրտի մը և կոկիկ մտքի արտագորութիւնն է, զոր որչափ կարդաս, այնչափ կ'ախորժիս:

Տեսէ՛ք այդ ալեւոր պետական մեծ մարդը, որ տարիներու երկար շարքին ներքեւ դեռ չէ կըած, իր պատկառելի դէմքին վրայ կը կրէ ազնուութեան կնիքը, առանց բան մը պակսեցնելու յարգանքէն, և աչքերուն մէջ աշխոյժ ցոլքը՝ պատկեր իր խոհական մտաց: Իր անպաճոյճ և ան-

սեթեւեթ վարմունքովը, առաջին տեսութեամբ իսկ կը դիւթէ զքեզ, և բուռն տենչ մը կը զգաս մաղթելու իրեն դեռ երկար տարիներ՝ իր թանկագին ծառայութիւններ նուիրելու պետութեան ու Ազգին, միոյն հաւատարիմ ու անձնուէր պաշտօնեայ, միւսին հարազատ զաւակ:

Սոյն կենսագրական հակիրճ տողերուս վերջ տալէ առաջ, անշուշտ պիտի ներուի մեզ յիշել նաեւ իւր հարազատն, Ազնուաշուք Արմենակ Պէյ Սազըզ, որ հօրամոյն բարեմասնութիւններով օժտուած և յարգուած դէմք մ'է, և որուն համար ամէն գովեստէ վեր է ըսել՝ այնպիսոյ հօր պաշտատ և նազելի շառաւիղ:

Կ. Պոլիս, 1 Յուլի 1908

5616

0001482

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0001482

